

DOI: <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2020-5-81-83>

УДК 159.922.73-057.874

Ревть А.Б., Гриник І.М.

Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ ЗАХОДИ ЩОДО КОРЕКЦІЇ НЕВРОТИЧНИХ РОЗЛАДІВ СТАРШОКЛАСНИКІВ

Анотація. У статті йдеться про явище невротичних розладів, що виникає у старшому шкільному віці та визначається провідна роль невротизації у цьому процесі. Обґрунтовано, що процес невротизації проявляється у дезорганізуючих емоційних станах в режимі пригнічення психіки, окреслено проблему етимології невротичних розладів особистості та особливостей переживання нею фрустраційних станів. Досліджено, що формування самовизначення передбачає існування низки варіантів його прояву, що, своєю чергою, привело нас до думки про перевагу проведення індивідуально-орієнтованого дослідження з метою вивчення показників і об'єктів незадоволеності старшокласника у його соціальній реалізованості, а саме його соціальної фрустрованості, яка знаходиться в тісному взаєзв'язку із невротичними проявами особистості. Запропоновано психолого-педагогічні заходи щодо корекції невротичних розладів учнів у контексті висвітленої проблеми.

Ключові слова: невротизація, корекція невротичних розладів, фрустрація, учні старшого шкільного віку.

Revt Alla, Hrynyk Ihor

Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University

PSYCHOLOGICAL AND PEDAGOGICAL MEASURES FOR CORRECTION OF NEUROTIC DISORDERS OF HIGH SCHOOL STUDENTS

Summary. The article deals with the phenomenon of neurotic disorders that occur in high school age and defines the leading role of neuroticism in this process. It is substantiated that the process of neurotization is manifested in disorganizing emotional states in the mode of mental depression, the problem of etymology of neurotic personality disorders and the peculiarities of experiencing frustration states is outlined. As for the social frustration of the individual, which is expressed in dissatisfaction with social achievements in key aspects of life, the frequent repetition of the individual's experience can lead to profound violations in the adequacy of the assessment of events and one's own behavior. The social achievements of a person's life include his achievements in the field of education, relationships with other people, relationships with the subjects of his professional activity, etc. In high school, when the "sense of adulthood" forces a young man to show his independence in solving life problems, social frustration tends to intensify due to the peculiarities of the youth's desire to "own the world" and show an active reaction to various events in life. The social inclusion of a high school student in life serves as an indicator of personal development, namely the criterion of his social maturity, which is expressed in the need to "realize not himself in society, but himself for society". It is investigated that the formation of self-determination presupposes the existence of a number of variants of its manifestation, which, in turn, led us to the idea of conducting individual-oriented research to study indicators and objects of dissatisfaction of high school students in their social realization, namely their social frustration which is closely related to neurotic manifestations of personality. Psychological and pedagogical measures for the correction of neurotic disorders of students in the context of the problem are proposed. Personal self-determination of a high school student is a kind of attempt to answer the question of who I am, what kind of person I am, which rises in connection with the coming of adulthood and the new demands he shows to people.

Keywords: neurotization, correction of neurotic disorders, frustration, high school students.

Постановка проблеми. Невроз являє собою проблему співвідношення довільної та мимовільної активності, свідомих та несвідомих психічних процесів, індивідуальності особистості. В етіології станів психічної дезадаптації зовнішні фактори ризику взаємодіють з індивідуально-типологічними особливостями особистості – біологічні, психологічні та соціальні фактори постають у нерозривному комплексі, взаємообумовлюючи на визначаючи формування ґрунту і клініко-психологічних проявів неврозу.

В старшому шкільному віці, коли «почуття дорослості» заставляє юнака проявляти свою самостійність у вирішенні життєвих проблем, соціально фрустрованість якраз й має тенденцію загостреного прояву та виражається у невротичних реакціях на різні події оточуючого життя.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В медико-психологічній літературі невроз визначається як психогенний, нервово-психічний розлад, який виникає в результаті порушення

особливо значущих життєвих ставлень людини і проявляється в специфічних клінічних феноменах при відсутності психотичних явищ.

Методологічну основу нашого дослідження склали положення про взаємодію зовнішніх та внутрішніх факторів становлення особистості старшокласника (Л. Божович, М. Боришевський, І. Кон, В. Столін та ін.); розгляду етіології станів психічної дезадаптації в контексті взаємодії з індивідуально-типологічними особливостями особистості (Ю. Александровський, Б. Карвасарський, Л. Собчик та ін.); оцінки провідних особистісних тенденцій вираженості невротичного (патохарактерологічного) розвитку особистості в старшому шкільному віці (Н. Марута, Б. Михайлов, В. Седньов та ін.).

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Незважаючи на велику кількість наукових досліджень, які стосуються даної проблеми, залишаються недостатньо дослідженими проблеми виникнення неврозів у учнів

старшого шкільного віку, стану фрустрації, невротизації та шляхи вирішення цих проблем. Саме тому, актуальність зазначеної проблеми зумовила вибір теми нашого наукового дослідження.

Мета статті – обґрунтувати необхідність використання психолого-педагогічних заходів корекції невротичних розладів старшокласників.

Виклад основного матеріалу. Невроз характеризується, по-перше, зворотністю патологічних порушень, незалежно від його тривалості, що відповідає розумінню неврозу І. Павловим як зриву вищої нервової діяльності, який може тривати днями, тижнями, місяцями і, навіть роками; по-друге, психогенною природою захворювання, яка згідно В. М'ясищеву, визначається існуванням зв'язку між клінічною картиною неврозу, особливостями системи відносин й патогенної конфліктної ситуації людини; і, по-третє, специфічністю клінічних проявів, що полягає в домінуванні емоційно-афективних та соматовегетативних розладів.

Неврози виникають на основі непродуктивного й нераціонально підбраного способу вирішення невротичного конфлікту, що в основному закладається у дитинстві, в умовах порушення відносин з оточенням, і, в першу чергу – з батьками. Також неврози можуть виникати і під впливом незадоволеності, тяжких переживань, перенапруження, недосяжності життєвих цілей, незворотності втрат тощо [6].

При неврозах на перший план виступають розлади емоційної сфери. Перешкоди пошуку виходу з переживань тягнуть за собою психічну та фізіологічну дезорганізацію особистості, формування невротичних синдромів. Психогенний характер неврозів означає, що вони обумовлені дією переважно психологічних факторів та пов'язані з активізацією симптомів розладів в психотравмуючих ситуаціях.

В силу соціально-економічних змін в суспільстві, старшокласникам не завжди вдається реалізуватись у відповідному напрямку. Форми такої невідповідності носять часто небезболісний характер і можуть виражатись у різноманітних фрустраційних станах незадоволення. Досить часто подібні прояви виступають наслідком особистісних властивостей дитини, які напаровуються на реальні проблемні ситуації в житті і призводять до виникнення невротичних станів. Також цікавим виявляється факт постійного збільшення невротичних школярів, які вимагають постійної уваги з боку шкільного психолога в плані удосконалення засобів та методів діагностики і профілактики невротичних розладів.

Корекція невротичних розладів, які спостерігаються в шкільному віці виступає необхідним елементом загальної роботи шкільного психолога. І, тому психолог повинен добре орієнтуватись у практичних можливостях такої роботи, яка повинна вміщувати в собі і психотерапевтичний, і педагогічний аспект впливу. Схожість психотерапевтичного і педагогічного впливів на особистість дитини полягає в тому, що в обох методах слово психолога або педагога та його емоційний вплив виступає основним діючим фактором [5, с. 214].

Отже, якщо психологічний вплив вміщує елементи виховання, то лікувальна педагогіка дає позитивний психотерапевтичний ефект. Цей момент

передбачає розробку спеціальних індивідуальних і групових виховних та педагогічних методів і прийомів. Виходячи з особливостей невротичних проявів, така корекційна робота допомагає вирішити особистісні проблеми дитини з метою їх соціальної адаптації, а відповідно й зменшенні рівня їх соціальної фрустрованості, яка так часто спостерігається в старшому шкільному віці [1, с. 67]. Слід зазначити, що практична робота з корекції невротичних розладів в підлітковому та старшому шкільному віці більшості випадків ведеться методом проб і помилок. Тому, ми виходячи з отриманих результатів нашого дипломного дослідження, пропонуємо варіант організації такої практичної роботи шкільного психолога.

Основним принципом психокорекційної роботи виступає єдність психотерапевтичного і педагогічного процесів. Можлива програма такої роботи з школярами, у яких виявляються невротичні розлади повинна будуватись із врахуванням особливостей клініки, провідного синдрому та рівня соціальної та педагогічної дезадаптації і запущеності. Також важливим принципом є поєднання корекційного впливу на особистість школяра із оздоровлюючим впливом на оточуюче його мікросоціальне середовище (сім'я, школа, група однолітків тощо). До того ж необхідно застосовувати індивідуальний підхід до кожної дитини, визначення найбільш збережених, «здорових» ланок і властивостей особистості та використання їх для організації корекційного процесу [3, с. 45].

Шкільний психолог всю свою практичну роботу повинен підпорядковувати «принципу відповідності». Вимоги, які виставляються перед школярем та психологічне їх навантаження повинно відповідати його психологічним і фізичним можливостям, і тим самим сприяти підвищенню емоційного тону та самоствердження

Невротизація носить процесуальний характер в силу залежності від багатьох факторів соціального походження, і, в першу чергу від сімейно-виховного. Шкільний психолог повинен постійно контролювати рівень емоційно-психічного комфорту дитини в умовах школи та поза нею [2, с. 89]. Психолог повинен проводити фіксацію патохарактерологічних відхилень в психіці дитини: виявляти інтереси, здібності, індивідуальні особливості дитини з метою профілактики фізичної та розумової перевтоми, розвитку соматичних захворювань, а також оптимізації міжособистісних стосунків на всіх рівнях соціалізації.

Виходячи з результатів проведеного дослідження можна передбачити перспективність такої роботи шкільного психолога: невротичні розлади розглядаються як психогенні утворення, які проявляються у патохарактерологічних реакціях, які формуються в результаті усвідомлення соціальних вимог та неможливості пристосування до них, що виражається у соціальній фрустрованості старшокласника. Процес фрустраційного переживання передбачає сформованість неадекватного особистісного ставлення особистості старшокласника до ситуації і оточуючих людей та виражається у загальній життєвій незадоволеності учня.

Тому, ми вважаємо, що шкільний психолог у своїй корекційній програмі повинен ставити акцент на зафіксованих особливостях ставлення старшокласника до соціальних сфер життя, і, в пер-

шу чергу, до сфер взаємовідношення з однокласниками; задоволеності умовами учбової діяльності; матеріального стану; взаємовідносин з батьками; взаємовідносин з друзями; цікавого проведення канікул; професійного самовизначення.

Саме по собі ставлення на рівні градації переживання соціальної фрустрованості, допомагає виділити критичні моменти взаємодії старшокласника.

Спрямованість корекційних заходів на вивчення змісту соціальної фрустрованості як індикатора невротизації особистості старшокласника допоможе психологу швидше проникнути в світ дитини. При цьому він може використовувати такі форми корекційної роботи як колективна та ігрова психокорекція.

Показники колективної та ігрової психокорекції досить широкі. І головним з них виступає необхідність гармонізації особистості та покращення її соціальної адаптації. Властиве старшому шкільному вікові почуття колективізму і прагнення до групування допоможе організувати корекційні заняття, які повинні бути дотриманими у всіх вимогах до подібних заходів. Сюжети ігрових вправ повинні мати «десинтезуючий» характер [4] та сприяти адаптації старшокласників до реальних умов життя через етап гри в ситуаціях, які актуальні для них.

Така корекційна робота може суттєво вплинути на оптимізацію адаптації дитини, на збере-

ження її психічного та фізичного здоров'я та особистісну реалізацію.

Висновки. Теоретичний аналіз проблеми в аспекті висвітлення психологічних особливостей становлення особистості старшокласника дозволив нам виділити чинники переживання юнаком внутрішніх протиріч, які визначають зону його особистісного розвитку. Ці протиріччя обумовлені зміною соціальної ситуації розвитку, а відповідно й провідного виду діяльності та комплексом психологічних новоутворень, які дозволяють поводити юнаку як дорослому, проявляючи свою самостійність та ініціативність.

Переживаючи внутрішні протиріччя, старшокласник активізує свою рефлексію, що може сприяти породженню відчуття провини, невпевненості у собі, замкненості, постійного незадоволення собою. Ці риси можуть закріпитися і поступово перетворитися в сталі якості, котрі в сукупності сприятимуть виникненню комплексу неповноцінності, який може супроводжуватися сильними афективними внутрішніми переживаннями. Виникаючи в період високої емоційності, вони можуть потайки зберігатися, і, в подальшому, перерости в невротичний стан психіки особистості, який може набути сталу хронічну форму, а відповідно зробити людину дезадаптованою до соціальних впливів.

Список літератури:

1. Бондаренко О.Ф. Психологічна допомога особистості. Харків : Фоліо, 1996. 240 с.
2. Занюк С.С. Психологія мотивації та емоцій. Луцьк, 1998. 132 с.
3. Психічне здоров'я особистості: результати оцінювання та рекомендації для інтеграції охорони психічного здоров'я в систему первинної медичної допомоги та громадські платформи в Україні. Київ : Міжнародний медичний корпус за підтримки Групи Світового банку, 2017. 146 с.
4. Реалії вибору дитиною соціально значущих цінностей : посібник. Т.О. Піроженко, Л.І. Соловйова, І.І. Карабаєва [та ін.] ; за ред. Т.О. Піроженко. Київ : Видавничий Дім "Слово", 2017. 64 с.
5. Рубинштейн С.Л. Проблемы общей психологии. Москва : Просвещение, 1973. 423 с.
6. Эриксон Э. Идентичность: юность и кризис. Москва : Арго, 1996. 336 с.

References:

1. Bondarenko, O.F. (1996). *Psychologichna dopomoha osobystosti* [Psychological assistance to the individual]. Kharkiv: Folio, 240 p. (in Ukrainian)
2. Zaniuk, S.S. (1998). *Psycholohiia motyvatsii ta emotsii* [Psychology of motivation and emotions]. Lutsk, 132 p. (in Ukrainian)
3. *Psykhične zdorovia osobystosti: rezultaty otsiniuvannia ta rekomendatsii dlia intehratsii okhorony psykhičnogo zdorovia v systemu pervynnoi medyčnoi dopomohy ta hromadski platformy v Ukraini* [Mental health of the individual: evaluation results and recommendations for the integration of mental health care into the primary care system and public platforms in Ukraine]. Kyiv: Mizhnarodnyi medychnyi korpus za pidtrymky Hrupy Svitovoho banku, 2017. 146 p. (in Ukrainian)
4. *Realii vyboru dytynoiu sotsialno znachushchykh tsinnostei: posibnyk* [The realities of the child's choice of socially significant values: a guide]. T.O. Pirozhenko, L.I. Soloviova, I.I. Karabaieva [ta in.] ; za red. T.O. Pirozhenko. Kyiv: Vydavnychiy Dim "Slovo", 2017. 64 p. (in Ukrainian)
5. Rubinshteyn, S.L. (1973). *Problemy obschey psihologii* [Problems of general psychology]. Moskva: Prosveschenie, 423 p.
6. Erikson, E. (1996). *Identichnost: yunost i krizis* [Identity: youth and crisis]. Moskva: Argo, 336 p.